

Forskarutbildning i omvårdnad

Björn Smedby

Björn Smedby redogör för olika modeller för forskarutbildning och överbryggande utbildning med inriktning mot omvårdnad. Han ger också en kort presentation av forskarutbildningen vid det tvärvetenskapligt organiserade programmet för omvårdnadsforskning i Uppsala, för vilket han varit föreståndare i fyra år. Även medicinska forskningsrådets insatser för omvårdnadsforskningen berörs.

Björn Smedby är professor i hälso- och sjukvårdsforskning vid medicinska forskningsrådet och är knuten till socialmedicinska institutionen i Uppsala.

Forskarutbildning med inriktning mot omvårdnad förekommer i dag inom samtliga svenska högskole-regioner. Den organisatoriska ramen varierar emellertid. Detsamma gäller omvårdnadsforskningen som också funnit växlande former i det nuvarande uppbyggnadsskedet.

Olika forskarutbildningsmodeller

För forskarutbildning inom omvårdnad finns det i princip två olika modeller. Den ena innebär att den forskarstuderande antas inom ett redan existerande ämne, men med särskild inriktning mot omvårdnad. Ämnet kan tex vara psykologi eller klinisk fysiologi. Beteckningen på doktorsexamen blir filosofie doktor respektive doktor i medicinsk vetenskap. Den andra modellen förekommer ännu bara vid Umeå universitet och innebär antagning i det nya forskarutbildningsämnet omvårdnad. Examensbeteckningen blir i detta fall doktor i medicinsk vetenskap, eftersom ämnet har etablerats inom medicinska fakulteten.

Även i de anglosachsiska länderna med deras längre forskningstradition inom omvårdnadsområdet finns det flera olika typer av forskarutbildning. Man kan disputerar i ett humanistiskt eller samhällsvetenskapligt ämne, tex psykologi, och få examensbeteckningen PhD (doctor of philosophy). I USA kan man vid vissa universitet avlägga en PhD-examen även i ämnet nursing. Vid andra universitet finns en särskild forskarutbildning i nursing science som leder till DNSc (doctor of nursing science). Andra vetenskapliga examensbeteckningar som förekommer inom omvårdnadsområdet är EdD (doctor of education) och DSc (doctor of science).

På sina håll – bla vid Case Western Reserve University i Cleveland, Ohio – har man börjat en kliniskt inriktad utbildning i nursing. Den leder till en yrkesexamen kallad ND (doctor of nursing) som skall jämföras med den amerikanska MD (doctor of medicine), vilken ju inte heller är en akademisk doktorsexamen i egentlig mening. Båda kan kompletteras med en vetenskaplig examen (tex PhD eller DSc).

Överbryggande utbildning

Att olika forskarutbildningsmodeller förekommer bidrar till den oklarhet som råder om hur en person med medellång vårdutbildning – tex en sjuksköterska – bäst förbereder sig för antagning som forskarstuderande inom omvårdnadsområdet. Detta sker genom sk överbryggande utbildning som leder fram till behörighet för antagning som doktorand. Men olika fakulteter och olika institutioner ställer

.....
För forskarutbildning inom omvårdnad finns det i princip två olika modeller.
.....

Att olika forskarutbildningsmodeller förekommer bidrar till den oklarhet som råder om hur en person med medellång vårdutbildning bäst förbereder sig för antagning som forskarstuderande.

alltså skiftande krav på behörighet. Alla högskolelinjer omfattande minst 80 poäng – dvs all medellång vårdutbildning – ger allmän behörighet. Det är kraven på särskild behörighet för antagning i visst ämne som växlar.

I de allmänna riktlinjer som 1980 utfärdades av universitets- och högskoleämbetet (UHÄ) sägs att 40 poäng kan vara en rimlig riktpunkt för den överbyggande utbildningens omfattning för personer med medellång vårdutbildning. I Uppsala har man utarbetat en överbyggingsmodell som omfattar 40–60 poäng och bygger på ett modulsystem, där byggstenarna utgörs av ämnesteorier, forskningsmetodik och självständigt arbete (1). I Umeå fordras för särskild behörighet för forskarutbildning i omvårdnad endast en kurs i forskningsmetodik motsvarande 20 poäng. Man ställer emellertid vissa praktikkrav och det första året av forskarutbildning betraktas som ett provår.

Högst förefaller kraven i dag vara för antagning inom samhällsvetenskaplig fakultet. De växlande antagningskraven uppmärksammades vid en konferens som UHÄ och ett par regionstyrelser anordnade våren 1984. Där belystes bla problemen vid övergång till forskarutbildning från vissa vårdutbildningar (2).

Vid samma konferens redovisades en sammanställning som visade att i hela landet finns ett hundratal personer som under de senaste tre åren antagits som forskarstuderande med inriktning mot omvårdnad. Många ytterligare väntar otåligt på samma möjlighet. Det finns alltså ett starkt tryck för att finna goda och fungerande former för överbyggnad och forskarutbildning inom omvårdnad.

Den tvärvetenskapliga Uppsala-modellen

Som framgår av andra artiklar i detta temanummer

Det finns alltså ett starkt tryck för att finna goda och fungerande former för överbyggnad och forskarutbildning inom omvårdnad.

karaktiseras omvårdnadsforskningen i hög grad av sin tvärvetenskaplighet. En viktig fråga blir därför hur man i forskarutbildning och forskningsorganisation på bästa sätt kan skapa förutsättningar för tvärvetenskaplig samverkan.

En av de två modellerna för forskarutbildning i omvårdnad har kommit att kallas för Uppsala-modellen. Den innebär att de forskarstuderande med inriktning mot omvårdnad är registrerade i olika ämnen och vid skilda fakulteter men samlade i en tvärvetenskaplig och fakultetsövergripande organisation. Denna kallas i Uppsala för Program för omvårdnadsforskning.

Programmet leds av en föreståndare och en nämnd (programgruppen), i vilken finns representanter för de medicinska och samhällsvetenskapliga fakulteterna från ämnen som barnmedicin, kirurgi, klinisk fysiologi, psykiatri och socialmedicin respektive pedagogik, psykologi och sociologi. Dessutom finns företrädare för vårdskolorna och sjukvården inom regionen samt de forskarstuderande. Ett litet kansli består av en forskningsassistent, en kursföreståndare och en sekreterare.

Program för omvårdnadsforskning ger på olika sätt stöd till de forskarstuderande. Vi har sålunda själva genomfört ett antal överbyggande kurser och forskarutbildningskurser samt tagit initiativ till andra sådana kurser. Individuell studievägledning är en väsentlig uppgift. Ofta är det fråga om att hjälpa en forskarstuderande att finna lämplig handledare och institutionsanknytning.

Programmet anordnar också seminarier som i

En viktig fråga blir hur man i forskarutbildning och forskningsorganisation på bästa sätt kan skapa förutsättningar för tvärvetenskaplig samverkan.

.....
Kommer det vara möjligt att bibehålla en fakultetsövergripande organisation eller kommer tvärvetenskapligheten att visa sig bräcklig?
.....

första hand riktar sig till den grupp av forskarstuderande som sysslar med omvårdnadsfrågor. På senare tid har vi försökt avgränsa denna grupp tydligare genom att erbjuda en formell associering till programmet. Vi har för närvarande ett 20-tal forskarstuderande med växlande bakgrund som är associerade till programmet. Drygt hälften av dem är registrerade som doktorander vid medicinska fakulteten och de övriga vid samhällsvetenskapliga fakulteten.

Programmet för omvårdnadsforskning i Uppsala har visat sig vara en väl fungerande form för tvärvetenskaplig samverkan. Självfallet är det dock för tidigt att säga vad som är den bästa modellen för sådan forskning och forskarutbildning i framtiden. I Uppsala ser vi programmet i första hand som en sexårig försöksverksamhet som måste utvärderas och bara hälften av försökstiden har gått ännu.

Jag kan tänka mig att det i framtiden kan bli problem att bibehålla den tvärvetenskaplighet som vi lyckats förverkliga i den nuvarande organisationen. I det inledande skedet, när det inte funnits egna företrädare för ämnet, har det varit relativt lätt att samla personer med olika bakgrund men med gemensamt intresse för de här frågorna. Men vad händer när omvårdnadsforskningen växer sig starkare och förhoppningsvis får egna tjänster? Kommer det vara möjligt att bibehålla en fakultetsövergripande organisation eller kommer tvärvetenskapligheten då att visa sig bräcklig?

Om framtida professurer i omvårdnadsforskning knyts inte bara till *en* fakultet utan till två – den medicinska och den samhällsvetenskapliga – skulle man redan i organisationen markera tvärvetenskaplighetens centrala betydelse. Man får emellertid vara medveten om att en sådan organisationsform kan leda till svårigheter vid resursfördelningen. Man riskerar lätt att komma på mellanhand om an-

slagstilldelningen skall komma via två olika fakulteter.

MFR:s stöd till omvårdnadsforskningen

För framväxten av ett nytt forskningsområde är kompetensuppbyggnad och forskarrekrutering av grundläggande betydelse. Medicinska forskningsrådet (MFR), vilket som en av sina uppgifter har att stimulera forskning inom nya områden, uppmärksammade tidigt omvårdnadsforskningen genom arbetet i en initiativgrupp. Denna framhöll i sin rapport att MFR bör främja vetenskaplig metodutveckling inom omvårdnadsforskningen. Rådet tillsatte 1978 en arbetsgrupp för detta.

Arbetsgruppen tog initiativ till två metodöversikter om ADL-index respektive patienters tillfredsställelse med vård, vilka fått bred spridning och används i undervisning av olika slag (3, 4). Arbetsgruppen anordnade också en serie seminarier och symposier för att stimulera forskarrekruteringen. Arbetsgruppens slutrapport publicerades av MFR 1982 (5). I den presenterades ett antal förslag för hur MFR kan främja omvårdnadsforskningen.

MFR har under en följd av år stött omvårdnadsområdet genom att inrätta forskartjänster, delvis av rekryteringskaraktär. För närvarande har rådet två forskartjänster och fyra doktorandtjänster inom området. Från 1984/85 har även delegationen för social forskning (DSF) inrättat en forskartjänst och en doktorandtjänst för omvårdnadsforskning.

Flera forskarstuderande stöds ekonomiskt genom forskningsanslag från olika forskningsstödjande organ, förutom de nämnda tex Riksbankens jubileumsfond och Arbetarskyddsfonden. Vid några högskolor har man "öronmärkt" vissa utbildningsbidrag för omvårdnadsforskning. Regionstyrelserna har i flera fall gett stöd till studerande för forskarutbildning i omvårdnad.

Av särskilt intresse är att vissa sjukvårdshuvud-

.....
För framväxten av ett nytt forskningsområde är kompetensuppbyggnad och forskarrekrutering av grundläggande betydelse.
.....

män inrättat rekryteringstjänster och forskarutbildningsbidrag som kunnat tilldelas omvårdnadsforskare. Med tanke på det stora intresse som finns för området bland de många vårdyrkesutbildade personerna är denna breddning av stödet till forskarkrytering av stor betydelse. Trots att många intressenter sålunda prioriterar forskarutbildning i omvårdnad kan det dock vara svårt för den som vill ge sig in i området att få initialt stöd.

Ett av medicinska forskningsrådets initiativ som kan visa sig bli av betydelse för den fortsatta utvecklingen är en nyligen tillsatt planeringsgrupp för omvårdnadsforskning. Professor Astrid Norberg i Umeå är ordförande i gruppen. Dess medlemmar kommer från både medicinska och samhällsvetenskapliga fakulteter och den har representanter från samtliga lärosäten. I gruppen finns också flera av de redan disputerade omvårdnadsforskarna. Förhoppningsvis kan gruppen medverka till en fortsatt gynnsam, tvärvetenskaplig utveckling av omvårdnadsforskningen i Sverige.

REFERENSER

1. Verksamhetsberättelse för budgetåret 1981/82. Program för omvårdnadsforskning, Uppsala universitet. Rapport 2, 1982.
2. Övergång till forskarutbildning från vissa vård- och lärarutbildningar. Rapport från konferens för Stockholms och Uppsala högskoleregioner 1984-02-10.
3. *Brorsson, B.* ADL-index: Sammanfattande mått på individens förmåga att klara det dagliga livets aktiviteter. En metodöversikt. Medicinska forskningsrådet, Stockholm 1980.
4. *Persson, E.* Patienters tillfredsställelse med vård: Begreppet, dess mätning och användning. En litteraturöversikt. Medicinska forskningsrådet, Stockholm 1980.
5. Teorier och metoder inom omvårdnadsforskning. Rapport från en arbetsgrupp. Medicinska forskningsrådet, Stockholm 1982.